

СУЧАСНА ТУРЕЧЧИНА

С. Л. КАПІРУЛІНА, доцент кафедри методики природничо-математичної освіти і технологій ІППО Київського університету імені Б. Д. Грінченка, кандидат педагогічних наук

Географічне, соціально-економічне та геополітичне положення Туреччини завжди було вигідним, як за сучасності, так і за часів доеліністичного освоєння цієї території. Країна сонця та історії, Трої та Александра Македонського, римлян та візантійців, сельджуків та османів.

Візитна картка країни

- Площа – 780,6 тис. км².
- Населення – 72 561 тис. (25.01.2010).
- Столиця – Анкара.
- Офіційна назва – Республіка Туреччина.
- Державний устрій – республіка.
- Законодавчий орган – Великі національні збори.
- Глава держави – президент (обирається на 7-річний термін).
- Адміністративний устрій: унітарна держава – 81 іль (провінцій), об'єднані у 8 географічних областей.
- Переважаюча релігія: мусульманство (мусульмани-суніти).
- Член ООН (з 29 жовтня 1945 р.), НАТО (з 1952 р.).
- Державне свято – День Республіки, 29 жовтня (1923 р.).

Створення сучасної Турецької республіки тісно пов'язане з іменем Мустафи Кемаля Ататюрка (1881 – 1938). Під його керівництвом 29 жовтня 1923 р. було визволено країну від султанського режиму та проголошено Турецьку республіку. Мустафа Кемаль Ататюрк (буквально – батько турків) став президентом країни і до кінця своїх днів робив все для економічного розвитку та європеїзації країни.

Під його керівництвом у країні було проведено низку корінних реформ: уведено систему освіти під єдиним керівництвом; скасовано халіфат; замість судових установ на основі ісламського халіфату було введено новий карний кодекс (1924 р.); прийнято міжнародні основи з використанням календаря та часу (1925 р.); прийнято Закон про турецьке громадянське право (1926 р.); відкрилися державні школи (1928 р.); вихідні дні було перенесено з п'ятниці на неділю (1935 р.) тощо.

Окрім того, Езан (заклик до молитви, що проголошується з мінарету муедзином та починається словами «Аллах Великий...») почав проголошуватися турецькою мовою, було прийнято закон про міжнародні одиниці вимірювання, арабське письмо замінено латиницею, тексти Корану та Езан перекладено з арабської на турецьку, скасовано титули, псевдоніми, заборонено костюми та одяг, що мають класові відмінності, прийнято закон про заборону багатоженства, накладено заборону на обов'язкове

відвідування Текке (обителі дервішів суфійського ордену), келій, усипальниць, гробниць та ін.

ПРИРОДА

Туреччина – переважно гірська країна. Велика її частина зайнята Анатолійським плоскогір'ям і Вірменським нагір'ям. Біблейська гора – згаслий вулкан Аарат заввишки 5165 м – знаходитьться на території Туреччини, але кращий краєвид на неї відкривається з території Вірменії. Друга за висотою гора Сюнхай здіймається до висоти 4434 м. На півночі країни розташовані Понтійські гори, на півдні – гірська система Тавра. На висоті близько 4 500 м над рівнем моря трапляються льодовики. Найбільший льодовик Святого Якова простягається на 2 кілометри в гірському масиві Великого та Малого Аракату. Загалом тут налічується близько 30 льодовиків. Навіть у червні окремі вершини гір Туреччини вкриті снігом.

Півострів Мала Азія, на території якого розмістилася держава, перебуває в межах сейсмічної зони. Тут часто бувають землетруси, які інколи мають катастрофічний характер. Останній катастрофічний землетрус відбувся 26 грудня 1939 р. Тоді загинуло 39 000 осіб.

Турецька республіка омивається водами Средземного, Егейського, Мармурового і Чорного морів, має державні кордони в Азії з Грузією, Вірменією, Іраном, Іраком, Сирією, в Європі – з Болгарією та Грецією. Найбільший острів країни – Гекчеда має площину 279 км².

Для країни, яка з трьох боків оточена водами морів, звичайним є те, що вона повністю задовольняє морепродуктами не тільки себе. Крім того, тут достатньо розвинуте рибне господарство, яке базується на внутрішніх, зокрема й штучних, водоймах. На турецькому столі можна побачити хамсу, ставриду, кефаль, скумбрію, тунця, а з прісноводних риб – харіуса, сазана, форель тощо. Форелеве господарство направу пов’язане з туризмом. На базі форелевих господарств організовано риболовлю, де кожен може відчути азарт вдалої рибалки та спробувати свіже ніжне м’ясо, яке приготують у вас на очах.

У Туреччині є різноманітні корисні копалини, але незначні. Найбільше значення має кам’яне вугілля і хроміти, є залізна руда, сурма, ртуть, вольфрам, нафта, польовий шпат, вапняки, магнезити, мармур, пемза, сірка, глини та ін.

Клімат на території внутрішніх нагір’їв – континентальний, загалом – субтропічний середземноморський, кількість опадів коливається від 500 до 3000 мм на рік, їх кількість зменшується в напрямку із заходу на схід. Середні температури січня від +5 до +15 °C, червня – від +15 до +32 °C.

На території Туреччини немає великих, по-вонводних річок. Найбільшими є Евфрат, Тигр, Кизил-Ірмак (найбільша річка в межах держави, має протяжність 1355 км), Чарох, Мурат та інші. Річки – важливі джерела прісної води та гідроенергії. Великі озера – Ван (3 574 км²), Туз, Бейшегір та Егридір. Найбільше штучне озеро країни названо на честь Ататюрка. Площа його водного дзеркала 517 км².

Ландшафти країни достатньо різноманітні, проте переважають посушливі степи. Зовнішні схили прибережних хребтів, які займають чверть території країни, вкриті лісами з переважанням хвойних порід (на півночі) і чагарниками. У прибережних гірських районах поширені на рослинність напівпосушливих субтропіків, на плоскогір’ях – субтропічних напівпустель. Нижні частини гір з боку узбережжя вкриті широколистими лісами та чагарниками середземноморського типу (лавр і тим’ян). Схили гір Тавр вкриті хвойними лісами. Східно-Понтійських гір – листопадними породами дерев з вічнозеленим підліском, що з висотою переходятять у хвойні ліси. У межах Вірменського нагір’я гірські ліси та гірські степи змінюються з висотою. На плато Джезіре домінують полинно-злакові напівпустелі.

Природа берегової частини приморської зони майже повністю змінена в результаті господарської діяльності людини. Тут розташована значна частина ріллі, садів, городів та пасовищ країни. В результаті господарської діяльності люди природна рослинність країни зазнала змін негативного характеру. Це стосується лісових районів Західної Анатолії – найбільш заселеної частини країни.

Сучасна природна флора Туреччини налічує понад 6700 видів рослин. Більше третини рослин є ендеміками: релікти третинного періоду (балзамінове дерево), ксерофітні рослини (астрагали, акантолимони, кузинії).

Тваринний світ характеризується переважанням представників пустельно-степових та гірських ландшафтів. У гірських лісах трапляються лані, косулі, леопарди, ведмеді, благородні олені, борсуки. На безлісих вершинах гір – муфлони. На плоскогір’ях можна натрапити на шакала та степову рись. Крім того, тут є лисиці, вовки, зайці. З-поміж птахів трапляються орли, грифи, щулки, яструби, білі лелеки, дрозди, зозулі, жайворонки, журавлі, гуси, качки, чайки, фламінго та ін. У навколошніх морях водяться омарі, креветки, лангусти, мідії, морські черепахи тощо.

НАЦІОНАЛЬНІ ПАРКИ

Нині в країні налічується 12 національних парків. Найцікавішим з них є Памуккале (у провінції Денізлі) – урочище Бавовняний замок. Це унікальне явище природи з гейзерами, що б’ють з-під землі. Вода каскадами спадає з висоти близько 100 м. Усього тут розташовано 17 геотермальних джерел з температурою води 35 – 100 °C. Національний парк Памуккале розташований на висоті 400 м над рівнем моря. Крім природних білих терас (травертинових утворень) тут цікавими для туристів є руїни античного міста Хіераполіс. З 1988 р. урочище разом з руїнами Хіераполісу було включено до складу Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Травертинові тераси розкинулися на площі понад 900 000 м². Вода, що має температуру від 36,5 до 33 °C, стікає зі схилів гори, створюючи систему водойм з вапняковими стінами. Під час охолодження води вуглекислий газ у ній розкладається і утворює карбонат кальцію, який, осідаючи на дно природних ванн, перетворюється в травертини. Лікувальні властивості цих джерел відомі з сивої давнини. Саме тут ще за часів античності і виникло місто Хіераполіс (190 р. до н. е.), яке наші сучасники назвали б бальнеологічним курортом. У роки найвищого розквіту воно налічувало до 100 тисяч жителів. Це було місто священих ритуалів, його жителі поклонялися богам Аполлону та Артеміді. У Хіераполіс у міський некрополь везли на поховання людей з усієї Малої Азії. Некрополь Хіераполісу набагато більший некрополя відомого в античному світі міста Єфес (засноване давніми греками у XII ст. до н. е., саме тут у VI ст. до н. е. було збудоване одне з семи чудес світу – Храм богині Артеміди). Тут можна знайти мармурові саркофаги з багатими прикрасами, які належали заможним городянам, сімейні поховання – скелі, тумулуси – «багатокімнатні» поховання – гробниці, які за формулою нагадують юрту з насипаним зверху курганом, прості народні могили з надгробним каменем із звичайного пісковику. Найцінніші пам’ятники з території Некрополя перенесено в музей, що розміщується

інфраструктури, підприємств легкої та харчової промисловості тощо.

З розвитком туризму пов'язаний і подальший розвиток сільського господарства. По-перше, в сільському господарстві країни зайнята майже третина працездатного населення, по-друге, в країні обробляється понад третина усієї території. Головними в сільському господарстві є зернові культури – ячмінь і пшениця. Важливу роль мають бобові культури. Крім того, значні посівні площи відведено під овес, кукурудзу, просо та рис.

У сільському господарстві чіткою є спеціалізація господарств. Крім зернових та бобових вирощується доволі широкий спектр сільсько-господарських культур: овочі, виноград, фрукти (гранати, яблука, черешні тощо), ягоди (суніці, ожина тощо), тютюн (шосте місце в світі за збором, більша частина його експортується в США), п'ять видів цитрусових (лімони, апельсини, мандарини, грейпфрути, лайм), чай (п'яте місце в світі за збором чайного листя), бавовник (третє місце в світі за збором сировини після Індії), рис, льон, соняшник, інжир, мигдаль тощо. Крім того, значні площи зайняті насадженнями горіхів (країні належить половина світового збору фундука), оливкових дерев (третє місце в світі за виробництвом оливкової олії). Південні країни – відомий регіон розведення бджіл. Головною галуззю тваринництва є розведення овець (46 млн голів), великої рогатої худоби (15, 5 млн голів, виробництво 5 млн тонн молока на рік), кіз (зокрема, їй відомої усім ангурської породи).

У країні поширене виноробство попри релігію та Коран, який забороняє людині, що користується тілом, даним їй Аллахом, наносити цьому тілу шкоду – палити, вживати наркотичні речовини та алкоголь. Культура виноробства на цій землі своїм корінням іде ще у ті далекі часи, коли тут проживали стародавні греки. Крім виноградного вина процвітає фруктове виноробство. У провінції Денізлі, наприклад, вино виробляють з граната, суніці, ожини, шовковиці тощо.

Туреччина – найбільший виробник та експортер продукції харчової промисловості в регіоні Близького Сходу та Північної Африки. Країна є світовим лідером у виробництві та експорті горіхів (70 % світового фундука), сухофруктів та інжиру.

Основним харчовим продуктом у Туреччині є хліб. Духмяний і пухкий, він не залишає байдужим нікого, особливо, коли є можливість придбати його безпосередньо на пекарні. Але не зважаючи на високий рівень його споживання в самій країні, Туреччина посідає нині друге місце в світі за експортом пшениці – основної сільськогосподарської культури. Крім того, країна входить у четвірку лідерів з виробництва оливкової олії, яка експортується у понад 90 країн світу.

Традиційним є виробництво продуктів з цукру: ракат-лукум, халва, марципані, пахлава та інші солодощі, якими обмінювалися під час весільних церемоній та релігійних світів. Сьогодні Туреччина повністю забезпечує себе цукровою сировиною, та експортує цукор.

У Туреччині пошиrena приватна власність на землю. Але останнім часом турецьке село переживає занепад. Однією з причин є саме приватна власність на землю. Після смерті батьків земельні ділянки ділять між дітьми. Через кілька поколінь від значних земельних ділянок лишаються незначні клаптики, які не дають можливості прогодувати родину. Люди змушенні продавати землю та вишуати на пошуки кращого життя до міст.

Централізоване опалення будинків у Туреччині здебільшого просто відсутнє (окрім великих міст). У багатоповерхових будинках зазвичай влаштовують котельню та наймають людину, яка стежить за її роботою. У сільській місцевості в холодний період року будинки опалюють зазвичай пічками-буржуйками. Найчастіше опалюють одну кімнату – спальню, в якій сім'я переживає зимовий холодний період. Гарячого водопостачання в країні також немає. Тому місцеві жителі протягом усього року використовують спеціальні пристрій, що розміщаються на дахах будинків (туристи часто плутають їх із сонячними батареями, такими поширеними, наприклад, у Ізраїлі), на кшталт радіатора, за допомогою яких сім'я забезпечує себе необхідною кількістю гарячої води.

Значні кошти уряд одержує за рахунок високого оподаткування тютюнових виробів, алкоголя та усіх видів пального. Через значну для пересічного жителя країни вартість пального багато людей користується не автомобілями, а мотоциклами.

Перефразувавши відомий вислів, слід зазначити: «У Туреччині все є!». І приморські курорти, і дивовижні набережні завдовжки понад 4 км, і чудові автомобільні траси, і плантації граната (який 2 місяці цвіте і 4 місяці віddaє людині свій врожай), і пам'ятки історії та архітектури усіх часів історії людства, і сучасні промислові гіганти, і перспективи позитивних економічних відносин, і сильна традиція гостинності. Слова «Hos Geldiniz», які всюди супроводжують подорожуючого країною, буквально перекладаються як «Ваше перебування у нас приносить щастя!».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Хусейн Кимрин. Турция. Страна солнца и истории. Hitit Color Branch. – 144 с. – 2011.
- <http://www.youtube.com/watch?v=mkkcpA3ZcdM> – відео Аарат
- <http://www.mfa.gov.ua/turkey/ua/5045.htm> – портал Посольства України в Турецькій Республіці.